

ГОНЧАРЕНКО Н. І., кандидат історичних наук, доцент

Українська медична стоматологічна академія (м. Полтава)

ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В сучасних умовах Україна залишається вірною обраному курсу на європейську інтеграцію. Він означає не тільки поступове включення країни до системи міжнародного поділу праці, шлях модернізації вітчизняної економіки, але й можливість долучитись до демократичних європейських цінностей. Одним із безумовних надбань європейської і світової демократії є політичний плюралізм, змагальність та конкуренція політичних партій. Демократична трансформація українського суспільства вимагає формування такої партійної системи, яка б забезпечила політичну стабільність, залучення громадян до активної участі у політичному житті, контролю за діяльністю державних структур. Тому вивчення процесу становлення багатопартійності в Україні, особливостей його окремих етапів, з'ясування тенденцій розвитку української партійної системи залишається актуальним напрямком вітчизняної політичної науки.

Дослідження сучасного стану партійної системи України та перспектив її розвитку передбачає ретроспективний аналіз основних етапів еволюції українських політичних партій за часи незалежності. Значною мірою перехід від одного етапу до іншого був зумовлений трансформаціями виборчої системи. Проведення виборчих кампаній було своєрідним поштовхом до змін не тільки кількісних, але й якісних параметрів партійної системи.

У розвитку партійної системи України можна виділити ряд етапів. Перший етап – становлення багатопартійності – розпочався з травня

1990 р., коли була скасована одіозна шоста стаття Основного Закону УРСР, яка закріплювала монополію Комуністичної партії на владу. Було покладено початок процесу політичної структуризації українського суспільства. До парламентських виборів 1994 року Україна підійшла вже маючи 30 зареєстрованих політичних партій, представники 14 з яких здобули депутатські мандати [1, с. 9]. Втім новоутворені партії були малочисельними і, що важливо, не мали впливу на процес формування державної політики та прийняття владних рішень. Партійна система, що почала утворюватись у перші роки незалежності, набула рис атомізованої, проте з виразною тенденцією до поляризації. Основними її полюсами були лівий (КПУ, СПУ, СелПУ) і правий (НРУ, УРП). Політичні партії цієї доби мали виразну ідеологічну спрямованість (націонал-демократичну, право радикальну, комуністичну), хоча, як цілком слушно відзначає В. Войтків, їх ідеологічність була здебільш ефемерною, оскільки не віддзеркалювала реальні інтереси соціальних груп [2, с. 118].

Та вже у цей період відчутною стає тенденція до переходу від партій доктринального типу до партій «одного лідера». Поступово відбувається перехід від утворення партій «знизу» до їх формування «згори». Новостворені партії починають все більше орієнтуватися не на ідеології, а на прагматичні інтереси. З'являються перші партії, створені представниками бізнес-структур. Це було зумовлено рядом причин: відсутністю демократичних традицій політичного розвитку та партійного будівництва; становленням економічної системи, яка дозволила колишній радянській номенклатурі сконцентрувати у своїх руках фінансові ресурси і завдяки цьому контролювати виборчий процес; поступовим формуванням олігархічно-кланового політичного режиму.

На подальший розвиток партійної системи України помітний вплив мало запровадження у 1997 році змішаної виборчої системи, завдяки чому

суб'єкти політики усвідомили цінність політичних партій як засобу здобуття політичної влади. У парламентських виборах 1998 р. за партійними списками взяли участь 40 із 52 зареєстрованих політичних партій [3, с. 53]. Утворилися перші «партії влади» – Народно-демократична партія та Аграрна партія України, для організаційної розбудови яких використовувалися державні структури. Крім того, політичні партії через брак фінансових ресурсів ставали все більш залежними від фінансово-олігархічних груп. Закріплення Конституцією України президентсько-парламентської форми правління практично ізолювало політичні партії від процесу формування виконавчої влади. Цей період можна охарактеризувати як етап становлення системи поляризованого плюралізму.

Наступний етап розвитку партійної системи України початку 2000-х років характеризувався тим, що головним чинником утворення її конфігурації стають соціокультурні орієнтації жителів різних регіонів країни на відміну від соціально-економічного фактору, який був визначальним у попередні роки. Незважаючи на збереження в партійній системі цього періоду трьох полюсів – «лівого», «правого» та «центру», – необхідно вказати на послаблення «лівого» флангу та все більш відчутний відхід від ідеологічного розмежування партій. Це дає підстави говорити про поступовий перехід від системи поляризованого плюралізму до системи плюралізму поміркованого.

Значний вплив на становлення партійної системи мала конституційна реформа 2004 року, яка запровадила політичний механізм формування уряду на основі створення парламентської партійної коаліції та передбачала перехід до пропорційної системи виборів до Верховної Ради. У цей період значно активізувався процес створення нових партій, пік якого припадає на 2005 р., коли було зареєстровано 24 нових партій [3]. Парламентські вибори 2006 та 2007 рр. продемонстрували, з одного боку,

зростання кількості партій, що брали в них участь (у 2006 р. – 94 партії, у 2007 р. – 43 партії), з іншого – визначення достатньо обмеженої кількості парламентських партій [4, с. 54]. Але, незважаючи на певні сприятливі інституційні умови для демократичного розвитку партійної системи, вона і надалі залишалась олігархічною за своєю природою.

Після президентських виборів 2010 р. розпочалось згорання демократичних реформ. Було здійснено, зокрема, повернення до змішаної виборчої системи, що не сприяло розвитку політичного плюралізму. Вплив фінансово-промислових груп на формування політичних партій, виборчий процес остаточно перетворюється на визначальний чинник. Тим самим ідеологічні розбіжності між партіями ставали все менш помітними.

Провідною тенденцією політичного життя стає намагання «партії влади» утворити гегемоністську партійну систему, за якої одна партія – Партія регіонів – мала б контролювати як державну, так і місцеву владу. За цих умов посилилась поляризація політичних сил на провладні та опозиційно налаштовані до Партії регіонів.

Протестний рух 2013–2014 рр., що призвів до Революції гідності, анексія Криму Росією, її збройна агресія на сході України, значні світоглядні зміни в суспільстві призвели до кількісних і певної міри якісних змін у партійній системі. Зійшли з політичної арени найпотужніша за всі часи незалежності партійна структура – Партія регіонів, а також її сателіт – КПУ. Водночас політичними лідерами Майдану були створені нові партії на базі вже існуючих партій або їх частин (БПП-«Солідарність», «Народний фронт»), які легітимізували свій владний статус у результаті виборів.

Важливою особливістю цього періоду стало зростання впливу громадянського суспільства на політичні партії. Цей вплив виявився у створенні нових політичних сил на основі організацій громадянського

суспільства та залучення його представників до органів влади, що стало однією з найбільш характерних нових рис еволюції партійної системи. Згідно з інформацією Комітету виборців України, на час після Майдану припав рекорд зі створення нових політсил. У 2014 р. було створено 37 нових партій, у 2015 р. – 79, за дев'ять місяців 2016 р. – 41 [5].

З іншого боку, на основі структур колишньої Партії регіонів виникла партія Опозиційний блок. На колишній електорат регіоналів орієнтувались також новостворені партії «Наш край», «За життя», реанімована партія «Відродження». Відновила свою активність з новим керівництвом Аграрна партія України.

У 2014–2015 рр. система залишалася двополюсною. Один полюс був представлений партіями парламентської коаліції (БПП, «Народний фронт», ВО «Батьківщина», РПЛ, «Самопоміч»), інший – Опозиційним блоком. Представництво правих політичних сил знизилось, а традиційні ліві партії взагалі не були представлені. Поділ між провладними партіями та опозицією відбувався на основі ставлення до конфлікту на Донбасі, до дій влади, до процесів люстрації та декомунізації тощо.

Однак, починаючи з 2016 р. ситуація суттєво змінилася. Основним чинником змін у партійній системі стала актуалізація соціально-економічного суспільного поділу. Через економічну кризу та падіння життєвого рівня громадян істотно погіршилося їх ставлення до влади, відбулося розчарування у реформах. Унаслідок цього знизилася підтримка двох основних партій правлячої коаліції – БПП і особливо – «Народного фронту».

Необхідно зазначити, що і в постмайданний період не вдалось змінити характер партійної системи України. Вона, як і раніше, продовжувала зберігати олігархічні риси. Це можна пояснити рядом обставин. Зокрема, під час Революції гідності не відбулось інституціоналізації Майдану у потужний громадський рух; вибори до парламенту проходили за змішаною

виборчою системою, яка, на жаль, поєднала негативні сторони як мажоритарної, так і пропорційної систем; завдяки залученню старими політичними елітами до своїх структур нових політиків вони змогли утримати контроль над політичним процесом [6, с. 13].

Політичні події останнього часу, пов'язані з виборами Президента України на позачерговими виборами до Верховної Ради 2019 р., також, головним чином, пояснювались непростою суспільно-економічною ситуацією, падінням доходів населення, численними помилками влади в проведенні державної політики й здійсненні ключових реформ і, особливо, неефективністю дій нової влади у боротьбі з корупцією, на що існував значний суспільний запит. Саме ці фактори призвели до посилення таких явищ, як зневіра у провідних політичних партіях та зростання підтримки відверто популістської риторики. Жителі України виявились готовими дати кредит довіри несистемному політику В. Зеленському та партії «Слуга народу», яка є не просто новою партією, що не має своєї політичної історії, а практично партією-фантомом.

Таким чином, можна дійти висновку, що партійна система України, яка наразі налічує 349 партій [7], за свою тридцятирічну історію пройшла ряд етапів свого становлення та розвитку: від атомізованої системи та системи поляризованого плюралізму до системи плюралізму поміркованого. Однак і на даному етапі партійна система ще не набула усталеного вигляду, процес її еволюції триває. На жаль, партіям, що її утворюють, притаманний ряд негативних рис, до найсуттєвіших з яких слід віднести відсутність усталеної соціальної бази, слабкість ідеологічних засад, орієнтацію на особистісний чинник, значну залежність від фінансово-промислових груп, високий рівень політичної корупції тощо.

В сучасних умовах нагальною видається потреба у формуванні демократичної моделі партійної системи. Цьому має сприяти проведення

радикальних політико-правових, адміністративних та економічних реформ. Важливу роль у цьому процесі повинен відіграти перехід до пропорційної виборчої системи з «відкритими» регіональними списками. Це не лише посилить конкуренцію і змагальність між політичними партіями, але й розвиватиме внутрішньопартійну демократію, оскільки змусить партійних лідерів більш виважено підходити до формування партійних списків, висувати гідних кандидатів по регіональних округах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження деяких аспектів еволюції виборчого законодавства України (1989–2006 роки) / Н. Богашева, Ю. Ключковський, Л. Колісецька. К. : Фоліант, 2006. 146 с.
2. Войтків В. Партійна система України: етапи становлення та їх особливості. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 114–122.
3. Політичні партії в Україні: Інформаційно-довідкове видання / [редколегія : Я. Давидович (голова), В. Завалевська, О. Вишневська та ін.]. К. : Атіка, 2005. 440 с.
4. Шведа Ю. Р. Партійна система незалежної України: етапи трансформації. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2009. № 3. С. 50–55.
5. Голуб А. Найкраща партія: що впливає на розвиток українських політсил. *Тиждень UA*. – 14 вересня 2017 р. URL : <http://tyzhden.ua/Politics/200010>.
6. Партійна система України до та після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 6–7. С. 2–60.
7. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому порядку політичних партій станом на 1 січня 2020 р. URL : <http://www.minjust.gov.ua/m/4561>.